

tiarius”) útján. A rendszer az első huszita háborúval, 1420–1434 között felbomlott, de helyreállítása után jól szolgált a II. (Habsburg) Albert rövid uralkodását (1438/39) követő cseh-magyar – Corvinus Mátyás és más összefüggésben, Podiebrad György vagy II. (Jagelló) Vladislav (= Ulászló) alatt dúló – hatalmi villongások, valamint a második huszita háború idején. A körzeti rendszer forradalmian új elemeként jelentkezett esetenként a trón gátolt, kieső hatalomgyakorlása helyett felvállalt közös politikai legitimáció (első fennmaradt dokumentuma: a pilseni béke-intézkedés, 1426). E közlegitimáció erejéből választottak a körzetvezetők 1452-ben például saját soraikból kormányzót Podiebrad György személyében, akinek útja e szerepből később a trónig vezetett.

A 15. század második feléből származó körzeti béke-parancsok írásos dokumentumai jórészt fennmaradtak. A tanulmány táblázatos formában áttekinti a bennük foglalt célkitűzések: a szankcionálandó cselekmények körét (magánháborúskodás, önbírászkodás, rablás, gyűjtogatás, érmehamisítás stb.), a kilátásba helyezett megtorlás-elvű szankciók típusait is a lefogástól a száműzésig. Maradtak fent dokumentumok a szankciók foganatosítása köréből is, de gyér számuk okán csak töredékszerű képet nyújtanak a való helyzetet illetően.

Komáromi Sándor

A földközi-tengeri munkaerőpiac integrációja: a máltai reálbérek regionális kontextusban 1836-1913 között

Caruana-Galizia, Paul: Mediterranean Labour-Market Integration: Maltese Real Wages in a Regional Context, 1836-1913 = The Journal of European Economic History, Vol. XLI, 2012, 3, 93-115. p.

A szerző arra kérdésre keresi a választ, hogy létezett-e integrált földközi-tengeri munkaerőpiac a 19. században és a 20. század elején. A gazdaságok fejlődésével a munkaerőpiacok hajlamosak ugyanis közeledni egymás felé: ahogy csökkenek az utazás költségei, az információ is szabadabban áramlik, leomlanak a politikai és intézményi korlátok, és fel-

erősödik a migráció. Ez utóbbi pedig azt eredményezi, hogy a földrajzilag egymástól távol eső munkaerőpiacok integrálódnak. Ugyanakkor Boyer és Hatton vitatja ezt: szerintük a migráció mértéke nincs összefüggésben az integrációval, a reálbérek viszont már pontosabb képet festhetnek róla. Az „egy ár törvényének” logikája szerint az integrált piacon az eladók azonos, de a lehető legmagasabb árak felé tendálnak. Mivel a munkavállalók munkaerejüket bocsátják áruba, egy tökéletesen integrált munkaerőpiacon a béreknek azonosaknak kellene lenniük. Ha eltérnek egymástól, az az integráció alacsonyabb fokára utal.

A cikk egy reálbérsort állít fel Máltára vonatkozóan a vizsgált időszakra nézve, és összeveti a mediterrán térség más reálbérsorai-val. Ilyen szempontból hiánypótló dolgozat, mert nagyon kevés szisztematikus és minőségi kutatás született ebben a témában. A szerző a következő kérdéseket teszi fel: 1. Az atlanti gazdaság integrációja idején mennyire volt integrált a mediterrán gazdaság? 2. Magyarázható-e a mediterrán integráció mértéke különböző gazdasági sokkhatásokkal vagy a migráció hiányával? A dolgozat első része felvázolja a történelmi kontextust, és áttekinti a földközi-tengeri munkaerőpiacjal kapcsolatos szakirodalmat. A második részben a szerző leírja, hogy milyen adatok és módszerek segítségével állítja össze reálbér adatsorát, majd a főkomponens-analízis (PCA) segítségével integrált alrégiókat azonosít. Végül ez utóbbiakat megvizsgálja a Boyer–Hatton-féle empirikus modellen keresztül is.

A Mediterráneum az ókori világ központjából az újkori Európa perifériájára került. Az európai gazdaság tengelye áttevődött Észak- és Nyugat-Európába, amit az is jól mutat, hogy 1775-1875 között nincs bizonyíték arra, hogy nőttek volna a térségben a reálbérek. Két jelentős eseményt említhetünk, amely a Földközi-tenger térségében is jelentősen kihatott a bérekre 1100-2000 között: a „fekete halál” és az ipari forradalom. A népességnövekedés mértéke mindenképpen szoros összefüggést mutat a reálbérek alakulásával. Habár a népességgyarapodásban különbségek fedezhetők fel a mediterrán országok között, a 19. század vége felé itt is elkezdtek együtt mozogni a reálbérek. Jelentős máltai elvándorlásról beszélhetünk, pedig a befogadó országok népessége is növekedett. Az 1880-as években például 15 ezer máltai vándorolt ki

Algériába, 11 ezer Tunéziába és 7 ezer Egyiptomba, vagyis a teljes máltai lakosság egyötöde.

Az iparosodás volt az a tényező, amely lehetővé tette, hogy meginduljon a vándorlás az amúgy is szaporodó lakosságszámú országok felé. Az iparosodás ugyanis viszonylag későn érte el a Földközi-tenger térségét: 1875-1890 között Törökországban és Egyiptomban érdekes módon gyorsabban nőttek a reálbérek, mint akár német vagy francia földön. A reálbérek alakulásába a gyarmatosítás, azaz a globalizáció első korszaka is beleszól: az első világháború előtt például Egyiptom és Törökország reálbér-növekedése összeomlott, míg Spanyolországé és Olaszországé felgyorsult. Összességében azonban elmondható, hogy a reálbérekben tapasztalható különbség Nyugat-Európa és a kelet-mediterrán térség között tovább nőtt a 19. század során egészen 1950-ig. Ugyanakkor bizonyos eseményekhez kapcsolódóan jelentős volt a Földközi-tenger környéki migráció is: sok máltai dolgozott pl. a Szezei-csatorna építésén, a máltai kikötők építése pedig spanyol és olasz munkásokat vonzott 1905-ben.

Ami a kutatás adatait illeti, az, hogy mi került bele a mintába, hogyan függött az adatok hozzáférhetőségétől és a földrajzi lefedettségétől. A minta Máltára, Milánóra, Firenzére, Szarajevóra, Isztambulra, Alexandriára és Madridra vonatkozóan tartalmaz adatot. Ugyanakkor akad néhány fehér folt is, hiszen eleddig senki nem készített reálbérsort erre az időszakra vetítve Görögországgal, Dél-Franciaországgal és Észak-Afrikával kapcsolatban (Egyiptom kivételével). Mivel a kutató által talált bérkimutatók nem egységes szempontok alapján készültek, nehézkes volt az összehasonlításuk. Ez a sokszínűség ugyanakkor kiküszöbölhető a főkomponens-analízis (PCA) segítségével, amely nem egységes adathalmazok között is képes kimutatni a közös alapvető struktúrákat: voltak-e közös gazdasági erők, amelyek esetleg elősegítették az integrációt?

A kutató a Studer (2008) által leírt módszer használatával állított össze reálbérsort Máltára vonatkozóan, még hozzá a gyarmati „kék könyvekből”, amelyek éves szinten számon tartották a különböző szakmákban (ácsoknak, kőműveseknek, fémműveseknek, stb.) fizetett napi béreket. A kék könyvek megadják a minimum és a maximum bérszínvonalat (ennek átlagát vette alapul a szerző), és az is kiderül belőlük,

hogy a munkások heti hat napot dolgoztak, kivéve, ha valamilyen egyházi ünnepi volt.

A bérek deflációjához a Laspeyres-árindexet használta a szerző az 1900-as évet téve meg kiindulási pontnak. A kék könyvekben a legfontosabb fogyasztási cikkek árára vonatkozó adatok is szerepelnek. A körültekintő számítás ellenére elméletileg lehetséges, hogy a különböző térségek inflációja jelentősen különbözzék, vagyis ugyanaz a fogyasztói kosár jóval többbe kerül egyes helyeken, mint másutt. Ez azonban csak a nagykiterjedésű belföldi piacok esetében igaz, Málta pedig nem ilyen (területe összesen 316 km², és két legtávolabbi pontja között is csupán 43 km van). Egy ilyen kicsi országban szabadon mozoghattak az áruk, a személyek és az információ, tehát nagyon kicsi az esélye annak, hogy regionális különbségek lettek volna a máltai életkörülmények tekintetében.

Ami a számokat illeti, a számsorokat reál és nominál értéken is feltünteti a kutató. A két sor egymással nagyjából párhuzamosan mozog, csupán két eltérés mutatkozik: a krími háború (1852-1856), illetve a Szezei-csatorna építésének (1859-1869) idején gyorsan nőttek az árak. A kiugró infláció annak is volt köszönhető, hogy sok jobban fizetett brit volt jelen ekkoriban a szigeten, és nagyobb volt a kereslet a szolgáltatások és az áruk iránt. Mindkét időszak vége felé tapasztalható azonban reálbér-növekedés, mivel kivételesen nagy volt a munkaerő-kereslet. E két esemény után és a katonai jelenlét csökkenésével az árak és a bérek is stabilizálódtak. 1914-re az éves reálbérek 40 font körül mozogtak a szakképzett munkások körében; az összetett éves növekedési ráta 1,03% volt. A századforduló után a bérek csökkenő tendenciát mutattak: ugyan az első világháború alatt – főleg a kikötő forgalmának betudhatóan – prosperált a gazdaság, de a háború után tovább csökkentek a bérek.

Ha az egész térséget vizsgáljuk, kiderül, hogy az 1880-as és 1890-es években Egyiptom, Málta és Törökország felzárkózott az élenjáró Madridhoz, Milánóhoz és Firenzéhez a gazdasági növekedés tekintetében, de 1900-tól ismét elszakadt egymástól a két csoport: a vezető gazdaságok sokkal nagyobb növekedést produkáltak. A térség gazdaságainak mutatói közötti esetleges összefüggések kimutatása érdekében a szerző a faktoranalízishez folyamodott. Ez egy olyan adatredukációs technika, amely felfedi a változók mögött megbúvó, látens struktúrákat, és a változók

együttmozgásának vizsgálatával a változókat kevesebb faktorra redukálja. Ha két változó együtt mozog, ez arra utal, hogy azonos tényező hat mindkettőre, ezért egy faktorrá alakíthatók. Jelen esetben a változók a mediterrán régió éves reálbérsorai.

A PCA-t az adathalmazok mögöttes komponenseinek azonosítására használják. Jelen esetben az első komponens Milánó és Firenze varianciáját sorolja egy csoportba, ami nem meglepő, hiszen egy nyelvet beszéltek, földrajzilag egymáshoz közel helyezkedtek el, és Itália egyesülése után a politikai akadályok is megszűntek a migráció előtt. Megállapíthatjuk tehát, hogy az észak-mediterrán térségben létezett integrált munkaerőpiac. A második komponens alapján egy csoportba sorolhatók a Földközi-tenger déli és keleti térségei: Egyiptom, Törökország, Szerbia és Málta. Ezek a helyszínek is közel vannak egymáshoz, és jelentős kereskedelmi és migrációs kapcsolat volt közöttük. Ez a komponens azt igazolja, hogy dél-keleten is létezett integrált munkaerőpiac. (Egyiptom és Málta között az is elősegítette a munkaerő-áramlást, hogy akkoriban még mindkettő brit gyarmat volt.) A PCA alapján kijelenthető, hogy az integrációban a földrajzi elhelyezkedés játszotta a legnagyobb szerepet: a reálbér-variancia hasonlósága az egymáshoz közelebb eső területeken volt a legnagyobb. A PCA eredményei tehát azt sugallják, hogy három nagyobb munkaerőpiac létezett a Mediterráneumban a vizsgált időszakban: egy északi, egy dél-keleti és egy nyugati. Ha tehát a munkaerőpiac integrációját valóban a migráció segíti elő, a PCA szerint a távolság volt a legnagyobb akadály.

A Boyer-Hatton-féle modell segítségével arra is választ kapunk, hogy a fragmentált mediterrán piaci integráció vajon különböző gazdasági sokkhatásoknak vagy a migráció hiányának tudható-e be. Egyrészt ez a modell is megerősítette, hogy Milánó és Firenze vonatkozásában létezett bérkonvergencia a munkaerő két város közötti vándorlásának köszönhetően. Érdekes módon Egyiptom, Málta és Szerbia nem mutat statisztikailag jelentős konvergenciát, pedig tudjuk, hogy sok máltai munkás dolgozott Egyiptomban a Szezei-csatorna építésének idején. Lehetséges, hogy ez a viszonylag rövid időszak nem volt elég ahhoz, hogy jelentősebb hatást gyakoroljon a bérkonvergenciára. Szerbia leginkább Máltával és Törökországgal integrálódott, főleg a földrajzi közelség

okán. Bár a szerző csupán kiindulási pontnak tartja cikkét az integráció intézményi és földrajzi okainak elmélyültebb kutatásához, az biztosan kijelenthető, hogy a Földközi-tenger térségében is beszélhetünk bizonyos mértékben integrálódott munkaerőpiacokról.

Pethő-Szirmai Judit

Interetnikus kapcsolatok Prágában a két világháború között

Koeltzsch, Ines: Geteilte Kulturen. Eine Geschichte der tschechisch-jüdisch-deutschen Beziehungen in Prag (1918–1938), Oldelbourg Verlag, 2012., 432 p.

Ines Koeltzsch a két világháború közötti Prágáról szóló monográfiája három évvel megjelenése után is kevésbé ismert a magyarországi olvasóközönség számára. Nem készült róla sem rövidebb ismertetés, sem kritika, ami ugyanakkor nem meglepő, hiszen az egykori Osztrák–Magyar Monarchia utódállamairól, ezen belül is a Csehszlovákiáról szóló nem angol nyelvű munkák rendre elkerülik a magyarországi történészek nagy részének figyelmét.

Tripolisz, három vagy két nemzet városa, csehek, németek és zsidók metropolisza: ilyen és ehhez hasonló megnevezések uralták a Prágáról szóló visszaemlékezéseket, irodalmi műveket, valamint a városról szóló történeti és irodalomtudományi diskurzusokat a 19. század végétől a 20. század közepéig. A három nemzet városát bemutató narratíva elsősorban a zsidó perspektívát jelenítette meg és gyakran még ma is felbukkan, például a prágai születésű író, Vilém Flusser írásaiban.¹ A korabeli cseh és német Prága-elbeszélések szerint pedig a város két egymással szemben álló társadalomra esett szét. Koeltzsch könyvében arra volt kíváncsi, hogy mennyiben tükrözte a valóságot ez a két-, illetve háromosztatú Prága-kép a két világháború közötti időszakban.

¹ Lásd például Vilém Flusser: *Bodenlos. Eine philosophische Autobiographie*. Bensheim: Bollmann, 1992.